

SPAGAAT ÓF BALANS

EEN VERKENNING VAN DE NOOIT EINDIGENDE SPANNING TUSSEN NATIONALISME EN EUROPESE INTEGRATIE

'Wij leven in een bezeten wereld. En wij weten het. Het zou voor niemand onverwacht komen, als de waanzin eensklaps uitbrak in een razernij, waaruit deze arme Europeesche menscheid achterbleef in verstomping en verdwazing, de motoren nog draaiende en de vlaggen nog wapperende, maar de geest geweken.'

Johan Huizinga 'In de Schaduwen van Morgen'¹

---

¹ Uitg. H.D. Tjeenk Willink & Zoon, 1935. Huizinga zegt in deze pessimistische cultuurkritische beschouwing over de toekomst van ons continent dat hij zelf in weerwil van alles optimist is en blijft. Hij vertrouwt, in weerwil van alle vernietigende krachten in onze samenlevingen, op de kracht van de christelijke beschaving. Of ieder hem in zijn optimisme vandaag de dag zou willen navolgen is vraag twee.

© 2019, Mr J.J. de Visser

ISBN 978 90 8666 479 5

Uitgave van Boekenplan, Maastricht

www.boekenplan.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige ander manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (Artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	9
Ten geleide	11
Inleiding: het gaat nooit zoals je het je denkt	13
Nationalisme en Europese integratie	22
Van de vrede van Westfalen tot aan het Congres van Wenen	22
1813-1815: Het Congres van Wenen, Metternich en de opbouw van een nieuwe staatsorde in Europa na Westfalen	24
De opkomst van het nationalisme in Nederland	26
De Duitse eenwording en de beide Wereldoorlogen	35
1945-1998: Koude Oorlog en Détente	38
1989-2018: De gevolgen van de val van het IJzeren Gordijn	38
De rationale voor Europese integratie	40
Cultuur, Identiteit en Nationalisme in Europa	44
Geen eenheidsworst!	44
Moeilijk af te bakenen grenzen	47
Nationalisme: een voor onze identiteit essentiële mythe	49
Bestaat er nog een eigen identiteit in onze contreien?	52
De zoektocht naar bezieling. In Europa...	55
.... en meer algemeen	58
Nationalisme vandaag de dag: Populisme	60
De oorzaken van het populisme: evenveel als sterren aan de hemel; maar wel altijd 'wij' versus 'zij'	61
Sociaaleconomische redenen	64
Democratie zonder rechten of rechten zonder democratie: de noodzaak van confrontatie in de politiek	75
Aude sapere! – nog altijd waar?	81
De gevolgen van de implosie van de Sowjet-Unie	83
De essentie: het behoud van de rechtsstaat	84
Een tussentijdse conclusie	96

Brexit – een nationalistische verdwazing	105
Inleiding: Wat voorafging	105
Hoe is die Brexit discussie eigenlijk begonnen?	116
Op de achtergrond	116
De rol van Cameron en het akkoord van februari 2016	120
De referendumcampagne	123
Inschattingen van de gevolgen van Brexit	129
De Brexit-onderhandelingen: de regeling van de echtscheiding	136
De Britse voorstellen van 6 Juli 2018	143
De onderhandelingen tussen juli en november 2018	145
Het onderhandelingsakkoord van 13 November 2018	148
Op weg naar Maart 2019	150
Westminster moet beslissen	151
Sic transit gloria mundi!	155
Elders in de wereld	171
Maar er is meer aan de hand: Brexit als symptoom	175
Ieder fijn zijn eigen nationalisme: het regionalisme	178
Inleiding	178
Regio's tegenover de natiestaat	181
De natiestaat versus Europa	187
Migratie: een tweekoppig nationalismemonster	191
Inleiding	191
Multiculti en Cultuurrelativisme	200
Migratie en de EU: EU-onderdanen, vluchtelingen, economische migranten	206
De migratie binnen de EU	207
Waarden versus grenzen; Politiek en ethiek: Vluchtelingen	216
Zoeken naar oplossingen. Korte en lange termijn	221
De spanning tussen recht en politiek.....	229
..... en tussen politiek en diplomatie	233
De deal met Turkije	234
Politiek en ethiek	238
Van immigrant tot ingezetene	241
Naar de arbeidsmarkt, het Asielzoekerscentrum uit!	248
Angela Merkel....	251
.... Salvini...	257

....en de Europese Raad	260
Conclusie	263
Terrorisme: de ontspoorde gruwel van het religieus fundamentalisme	275
De vraag naar: wie	275
De vraag naar: wat	281
De vraag naar: waarom	284
De zoektocht naar oplossingen	286
Veiligheid en Recht	286
Veiligheid en Vrijheid	289
Angst	290
Van Kemalisme naar Erdoğanisme – Turkije als schoolvoorbeeld van persoonsnationalisme	298
Midden- en Oost-Europa: het eindelijk hervonden nationalisme	314
Hoe het allemaal begon	317
Het Habsburgse Keizerrijk	319
Het nationalisme tot aan de Tweede Wereldoorlog	325
Na de Val van de Muur	330
Hoe nu verder?	364
En dan nu nog even de Balkan	371
Rusland: Nationalisme tussen Slavofilie en Eurofilie, maar nu even nadrukkelijk Slavofiel	380
Van Brezjnev naar Poetin	380
Machtsontplooiing en stagnatie	382
Gorbatsjow....	384
..... en Jeltsin	386
De Verliezers.....	391
.... en de Winnaars	392
Het Rusland van Poetin	395
Machtsherstel.....	396
.... met alle middelen	399
Protest	402
En wat moet het Westen nu doen?	407
Hoe verder met het Poetينية?	412
Tot Slot	422

Oekraïne: Nationalisme zonder duidelijke identiteit	425
Een onafhankelijk Oekraïne	425
Rusland.....	428
... en het Westen: EU en NAVO	435
Rekening houden met Russische emoties?	436
En Oekraïne zelf	443
Nederland speelde even voor ‘gekke Henkie’	455
MH-17	456
Georgië: van Iason en Medea tot vandaag?	
Heel nationalistisch, maar ook Europees?	460
Op weg naar de conclusie van dit verhaal	466
Ratio versus emotie	466
Feiten versus meningen	468
Goed versus kwaad	471
Conservatisme versus progressie	472
Wie heeft eigenlijk de macht?	476
Het individu versus de groep	480
Politiek versus antipolitiek	481
Eerst komt het eten en dan de moraal. Nog altijd?	482
De toekomst van de democratie	483
Normen en Waarden	489
Europees en nationaal nationalisme	494
Conclusie	501

VOORWOORD

Hier ligt een boek van Just de Visser. Een man die de Europese geschiedenis als weinig andere Nederlanders belichaamt en heeft doorleefd. Hij droeg een grote verantwoordelijkheid voor de Europese integratie op het Ministerie van Buitenlandse Zaken en komt met enige regelmaat terug om de jonge gardes bij de Directie Integratie Europa – zijn thuishonk van weleer – toe te spreken, aan te sporen en op te zwepen “Nee, geen Europese samenwerking, maar integratie!” Hij is een communautarist van de oude stempel, zoals men dat noemt, en een federalist. Je hoeft het niet met hem eens te zijn, en op tal van onderwerpen verschillen we van mening, om toch grote bewondering en respect voor hem te hebben.

Maar als het gaat om de kern, als het gaat om de vraag ‘wie zijn wij in Europa?’ daar vindt hij mij aan zijn zijde. En het antwoord op die vraag ligt besloten, vastgelegd, getekend en geratificeerd door alle EU-lidstaten in artikel 2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie: “De waarden waarop de Unie berust, zijn eerbied voor de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en eerbiediging van de mensenrechten, waaronder de rechten van personen die tot minderheden behoren. Deze waarden hebben de lidstaten gemeen in een samenleving die gekenmerkt wordt door pluralisme, non-discriminatie, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid, solidariteit en gelijkheid van vrouwen en mannen.”

Al datgene wat is opgebouwd, door de generatie van Just de Visser en de generaties daarna, is bijzonder en fragiel; de Europese Unie is een uniek project zonder precedent. Het succes is zo groot dat men al te vaak vergeet waar de oorsprong lag. In die vanzelfsprekendheid ligt het gevaar dat de progressieve verworvenheden van de liberale internationale orde, maar ook het pluralistisch democratisch bestel thuis niet meer met de nodige verve worden verdedigd. En onze normen en waarden hebben die verdediging nodig. Alles wat de mens gemaakt heeft, kan de mens immers ook breken. Niets is onomkeerbaar, ook onze democratie niet. Juist nu, nog los van de modieuze kritiek op het ‘allesverslindende’ Europa, staan deze normen en waarden onder druk, thuis en ver weg. De krachten van illiberalisme (onvrijheid), xenofobie en nationalisme zijn in opmars. Hun grootste succes is wellicht niet hun regeringsverantwoordelijkheid – die ontlopen ze namelijk

veelvuldig – maar is gelegen in het feit dat ze het politieke discours hebben kunnen binnendringen en de traditionele centropartijen hun narratief hebben gekopieerd. Ze hebben als het ware een theater gebouwd waar we nu in spelen; we hebben een nieuw theater nodig.

Want de problemen waar we ons nu voor gesteld zien kennen geen grenzen. De vierde industriële revolutie stelt alles ter discussie, gaat alles veranderen, voor iedereen. Klimaatverandering, gevaar voor pandemieën, georganiseerde misdaad, terrorisme, migratie; geen staat kan het alleen aan. De mythe dat als je de deuren dichtdoet, de muren optrekt en de bruggen ophaalt, de storm overwaait is een gevaarlijke. Zoals de Britse politicus Heseltine ooit zei: “Een man in de woestijn is soeverein, hij is ook reddeloos verloren.” In Europa is iedereen een minderheid. Er zijn ook slechts twee soorten lidstaten, degene die klein zijn, en degenen die nog niet door hebben dat ze klein zijn. Als we vinden dat onze waarden van democratie, mensenrechten en de rechtsstaat het verdienen om overeind te blijven, moeten we ook durven opstaan, en ons durven uitspreken tegen degenen die deze afdoen als ‘uit de tijd’ of ‘elitair’. En dat doet Just in zijn boek. Alleen al daarom verdient het gelezen te worden.

Frans Timmermans

Eerste Vice-President van de Europese Commissie

TEN GELEIDE

Dit boek draag ik op aan onze zes kleinkinderen: **JUSTINE, TAEKE, CATO, ZEEGER, EISE** en **HANNAH** en plaatsvervangend aan alle kleinkinderen met grootouders, die bezorgd zijn over hun toekomst. De problemen die hier worden behandeld, de oplossingen die ervoor moeten worden gevonden zullen immers van direct belang zijn voor hen en hun ouders, veel meer dan voor mijn generatie. Hun grootvader hoopt vurig dat zij, in weerwil van alle hier behandelde problemen, toch zullen mogen leven in een vreedzaam en welvarend Europa. Een Europa, zoals mijn generatie het heeft mogen leren kennen en helpen opbouwen.

Voor het boek dat U op het punt staat te gaan lezen heb ik enkel gebruik gemaakt van publiek toegankelijke bronnen en mijn toevlucht niet gezocht tot ministeriële archieven of hooggespecialiseerde studies. Al mijn bronnen heb ik in voetnoten vermeld teneinde te illustreren hoe rijk de beschikbare informatie is. Vanzelfsprekend heb ik een selectie moeten maken. In Nederland en Vlaanderen ben ik primair te rade gegaan bij NRC Handelsblad en De Standaard, in het VK bij The Guardian en Economist, in Duitsland bij Die Zeit, in Frankrijk bij Le Monde, in Zwitserland bij de Neue Zürcher Zeitung, Politico bij de EU. Maar al bladerend zult U bemerken dat ik ook in tal van andere vindplaatsen inzicht heb gezocht en verkregen.

De Europese eenwording is niet noodzakelijkerwijs lastig te doorgronden; ze is naar mijn mening zelfs vrij eenvoudig te begrijpen. Mits je bereid bent de media van dag tot dag te volgen, dat wel. Velen echter ontbreekt het daarvoor aan tijd en mogelijkheid. Om hen toch wegwijs te maken heb ik dit boek geschreven. Het onderwerp van het boek – nationalisme – opent een schatkamer aan deelonderwerpen; ik heb daaruit een keuze moeten maken, wilde ik het nog enigszins ‘behapbaar’ houden, en ik ben me ervan bewust dat er onder U zullen zijn die zich verwonderd afvragen waarom thema’s, die voor U van belang zijn, door mij onbehandeld zijn gebleven. Zo wordt slechts in het voorbijgaan aandacht geschonken aan de ontwikkelingen in de oorspronkelijke lidstaten van de EU, waaronder Nederland en België. Deze landen vormen namelijk de kern van mijn vorige boek ‘Europa-Dáárom!’²

---

² ‘Europa – Dáárom!’ Waar het om gaat en waarom het gaat zoals het gaat’; Uitg. Boekscout, 2014, ISBN 978-94-022-0684-5. Ook gemakkelijk te verkrijgen via Bol.com.

en daarenboven worden hun problemen met het nationalisme allerwegen uitpuittend becommentarieerd in de media. Je kunt er niet aan voorbij lezen. Hetzelfde geldt de situatie in de VS. En zelfs dan blijft het een grote hoeveelheid informatie. Via het gebruik van titels en ondertitels in de essays tracht ik de overzichtelijkheid te bevorderen. Evenals met 'Europa – Dáárom!' heb ik mij niet begeven in beschouwingen van economische- en sociologische aard. Schoenmaker, hou je bij je leest – en deze vakgebieden behoren niet tot mijn leesten. Zo treft U ook geen apart essay aan over de Baltische republieken, hoezeer zij ook een plek zouden verdienen, omdat ik daarvoor over onvoldoende kennis beschik.

Dit is overigens geen boek dat meteen van a tot z moet worden gelezen. De inleidende essays en het slotessay hebben een algemeen beschouwend karakter, de hoofdstukken daartussen kunnen elk voor zich worden geproefd en beoordeeld.

Ook ditmaal heb ik de concepttekst met velen van mijn collegae en vrienden besproken. Net als de vorige keer ben ik hun grote dank verschuldigd, en wel aan: An de Bijll Nachenius, Dirk Bins, Matthijs van Bonzel, André Carstens, Jo Cornille, Herman De Prins, Humbert Drabbe, Jaap Frederiks, Jules Hosman, Dennis de Jong, Karel van Kesteren, Pieter Langenberg, Guido Lenzi, Bert van der Lingen, Tom Sauer, Henk Soeters, Laurent Stokvis, Lodewijk van Ulden, Jan Veldhuis, Jacques Wittemans, Pieter Jan Wolthers. Wat ben ik in deze periode weer onder de indruk geraakt van de hoeveelheid kennis en ervaring die in hen allen is verzameld.

Bijzondere dank wil ik ook uitspreken aan Mw. Charlene de Carvalho-Heineken, die goedkeuring heeft willen geven om het indertijd in opdracht van haar vader vervaardigde cartografische materiaal van Europese regio's in dit boek af te drukken.

Een speciaal woord van dank geldt uiteraard mijn beminde echtgenote Helen, die mij, net als vier jaren geleden bij de totstandkoming van 'Europa – Dáárom!', elke dag weer gesteund en aangemoedigd heeft.

Ook ditmaal blijft de eindverantwoordelijkheid uiteraard enkel en alleen bij mij liggen.

The United States of Europe (A Eurotopia?)

De benaming van de 75 verschillende landen is opgenomen in de bijlage achter in dit boek.

MIGRATIE: EEN TWEKOPPIG NATIONALISMEMONSTER

Eine Gesellschaft, die sich als Solidargesellschaft versteht, handelt auch Flüchtlingen gegenüber aus einem solidarischen Geist heraus. Würden wir uns dieser Verpflichtung entziehen, brächte uns das vielleicht oder sogar sicher finanzielle Vorteile. Aber wir würden doch etwas sehr Wertvolles verlieren: nämlich die Achtung vor uns selbst, das Einverständnis mit uns selbst.

Duitse Bondspräsident Joachim Gauck voor het forum Davos in januari 2016⁴⁹²

INLEIDING

‘Maar hoeveel vind jij dan zelf dat er binnen mogen komen?!’ Een veel gehoorde vraag en tevens verzuchting in veel discussies over migratie. Het is een volstrekt onbeantwoorbare vraag. De wedervraag die als antwoord zou kunnen dienen is: ‘Hoeveel acht jij zelf redelijk aanvaardbaar, indien je ook de verantwoordelijkheid hebt om te zoeken naar een billijk evenwicht tussen ethiek en maatschappelijk draagvlak?’ En ieder mens zal die vraag liefst ontlopen, want zo’n evenwicht zoeken is maar knap lastig. In elk geval beantwoorden politici die vraag liever niet. Het is een voorzichtig aftasten der mogelijkheden, een voortdurend zoeken naar wijsheid. En wijsheid is een zeldzaam goed in de politiek.

Ja, hoeveel kan een samenleving eigenlijk aan?⁴⁹³ Daarop vind je cijfermatige antwoorden – die meestal aangeven dat Europa procentueel bar weinig bijdraagt aan de opvang van vluchtelingen⁴⁹⁴. Of cijfermatige antwoorden die

---

⁴⁹² <http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Joachim-Gauck/Reden/2016/01/160120-Davos-Weltwirtschaftsforum.html>.

⁴⁹³ ‘Hoeveel migratie kan een samenleving absorberen?’ in De Standaard van 20-11-2017.

⁴⁹⁴ ‘Hoe Afrika miljoenen mensen opvangt’ van Alexander Betts in De Standaard van 28-6-2018. ‘Migratiebeleid: push forward!’ van Tom De Herdt in De Standaard van 19-6-2018. Volgens president Trump mogen er jaarlijks 30.000 mensen de VS in – Europa behoeft zich vergelijkenderwijs in elk geval voor niemand te schamen. Hoogstens voor zichzelf, maar dat maken we dan zelf wel uit. Maar er valt nog wel veel te winnen bij een betere lange termijnplanning van de opvang. In alle landen is het hetzelfde liedje. Zodra de druk wat afneemt begint de overheid direct opvangcentra te sluiten. Neemt de druk daarna weer toe, dan moet erin allerlij gezocht worden naar nieuwe